

hatunk, amelyek közül kiemelkedik T. Somogyi Magda írása, aki a Jókai, Csokonai és Molnár Ferenc műveiből vett példák mellett érdekes adalékokat közöl az írók művészneveinek társadalmi-életrajzi háttéréről is.

A kötet mellékletében található tematikus bibliográfia, illetve a névváltoztatások alapjául szolgáló hazai

jogforrások gyűjteménye hasznos kiindulópontul szolgálhat mindazok számára, akik jobban el kívánják mélyedni ebben a több tudományterület határán elhelyezkedő, kevésbé kutatott, ezért izgalmas felfedezéseket kínáló témakörben.

Kiss Bernadett

Néhány tanulmány Pest megye múltjából

Tanulmányok Pest megye múltjából III.

Szerkesztők: Halász Csilla, Tóth Judit

Pest megye múltjából 14. Sorozatszerkesztő: Héjjas Pál

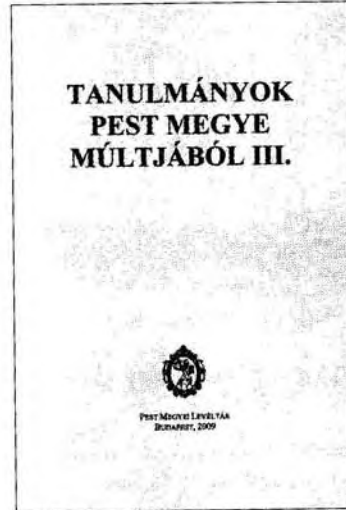
Pest megyei Levéltár, Szentendre, 2009, 232 p.

ISSN 0209-6013 / ISBN 978 953 7235 47 4

A Pest Megyei Levéltár mindig is széles körű publikációs munkával segítette mindazon kutatók és érdeklődők munkáját, akik a megye történetével foglalkoznak, vagy az iránt érdeklődnek. A *Pest Megyei Levéltári Füzetek* immár a harminchetedik számánál tart, míg a *Pest Megye Múltjáról* című sorozatuk is tizenhárom kötetet élt meg idáig. Ez utóbbin belül 2006 óta egy alsorozatot is megjelentetnek *Tanulmányok Pest Megye múltjából* címmel, amelynek sorozatszerkesztője dr. Héjjas Pál, a levéltár korábbi igazgatója. Ennek az alsorozatnak a harmadik kötete főleg a levéltár munkatársainak a 2008-as őszi konferencián elhangzott anyagait tartalmazza, de ezek kiegészültek az azóta elkészült, de akkor bemutatásra még nem került dolgozatokkal. A 2009-ben megjelent harmadik kötet is követte azt a szerkesztési elvet, amelyet az első két kötetnél megszokhattunk, azaz a tanulmányok a témájuknak megfelelő kronológiai sorrendben követik egymást: így jutunk el a kötetben a különböző tanulmányokat olvasva a 17. századtól a 20. századig. A kötet szerkesztése értő kezekre utal, így dicsőítőképpen kell megemlíteni a szerkesztők, Halász Csilla és Tóth Judit nevét.

A portális vagy kapuadó évszázados magyar története jól ismert a kutatók előtt, azonban az adóügyben a feudális Magyarország legvégén bekövetkező változások még sok érdekességet tartogathatnak. E feltárás megkezdésében segíthet a kötet első tanulmánya, amely Schramek László Péter nevéhez fűződik, és a Pest megyei adóalap-meghatározás 17–18. századi történetét mutatja be. A széles körű forráselemzésen alapuló tanulmány végigvezeti az olvasókat a 17. századi adórendszer három legfőbb problémáján: az állandó és kiszámítható bevételek hiányán, az aránytalan adókivetési gyakorlaton és a helyi adóterhek kivetésének elméleti igazságtalanságán. Bemutatja a

repartíció és a porció bevezetését ugyanúgy, mint a dicális, azaz vagyon- és jövedelemalapú adókivetés bevezetését, vagy a taksafizető személyek körének folyamatos bővítését. A 17–18. században országos, arányos adófizetésről nem beszélhetünk, ám helyi szinten mindezen fenti változásokat érdemes figyelemmel követni. A szerző problémaként és későbbi kutatási területként jelöli meg azt az érdekes kérdést, hogy bár a korszakban teljesen átalakult az adórendszer és megváltoztak az adózási fogalmak, a korszak törvényeiben mindezek nem jelennek meg, ami érthetően zavart okozhatott.

A kötet második tanulmányában Aradi Ilona a Pest Megyei Levéltár könyvtárának történetét írta meg a kezdetektől 1945-ig. A történelmi kutatást jelentősen megnehezítette, hogy fennállásának két évszázada alatt a könyvtár számtalanszor került nehéz helyzetbe háborúk, forradalmak, társadalmi változások miatt, így könyvvállományának jelentős része szétszóródott, elveszett vagy elpusztult. Az első – könyvvel kapcsolatos – feljegyzés 1731-re datálódik, ám a könyvtár valódi megalakulása ennél későbbre, 1785-re tehető, amikor Pest vármegye Balla Gábort levéltári iktatóvá (regisztrátorrá) nevezte ki. Lajstrom híján az állomány a korszakban csak becsülhető, de feltehető, hogy a 19. század közepére már 500–700 közötti kötetből állt. A könyvek száma főleg ajándékba kapott vagy hivatalból megküldött könyvekkel gyarapodott, tervszerű vásárlásokról nincsenek megbízható adatok. A szerző az állomány folyamatos gyarapodására a könyvtár elhelyezéséből következtet, hiszen míg 1830 körül négy terem, addig a 19. század végére már hét terem állt rendelkezésre a könyvtár számára. A tanulmány mindezek mellett részletesen foglalkozik Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye szabályrendeletével a vármegye szervezetéről, amely a könyvtár és munkatársai feladatait, munkáját is közelebb hozhatja a mai kor emberéhez. A vármegyei és a levéltári könyvtár ekkor még nem különült el egymástól, a kettőt a levéltáros személye kapcsolta össze. A kettő

szétválására majd csak a levéltárak központosítása után került sor, amikortól is önálló levéltári könyvtárról tudunk megemlékezni.

Berényiné Kovács Gyöngyi tanulmányában a magyar nyelv elterjedéséről ír a reformkori Pest megye oktatásában: kutatása az 1831 és 1847 közötti időszakot fogja át. A hazai szakirodalomban közismert tény, hogy a reformkor időszakában felerősödő nyelvmozgalom részeként megjelent a magyar nyelvű iskolai oktatásért folyó küzdelem is. A korszakbeli országgyűlések vissza-visszatérő problematikája volt a különféle iskolák nemzeti jellegének megtartása a szükséges modernizációjuk mellett. A szerző az első Ratio Educationistól (1777) vezet végig a magyar nyelvű oktatásért folyó küzdelmet, táblázatokkal alátámasztva a folyamatos fejlődést a magyar nyelv elterjedését illetően. Külön érdekességképpen a szerző nem csupán a tanítók szerepének változásával, hanem az iskolai tankönyvekkel is foglalkozik, például az első hazai ábécéskönyvvel, a Révai Miklós által készített *ABC könyvszék a magyar falusi iskolák számára* címet viselővel. A vizsgált korszak végén megalkotott 1844:2. törvénycikk hozta meg az első jelentős áttörést, hiszen az igazgatás és a bíraskodás mellett a közoktatás nyelveként is a magyart jelölte meg.

A negyedik tanulmányban adalékokat ismerhetünk meg Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1915–1919 közötti járványainak történetéhez, azaz Gaálné Barcs Eszter főleg az első világháború idején történetekkel foglalkozik. Szerző részletesen bemutatja a közegészségüggyel kapcsolatos törvényi szabályozást, külön kiemelve az 1876:14. törvénycikket, amely Magyarország első elfogadott egészségügyi törvényének számít. E törvény kapcsán olvashatunk a tisztí főorvos szerepéről, illetve a közegészségügyi jelentésekről, amelyek a korszak jelentős közegészségügyi forrásainak minősülnek a kutatók számára. E jelentésekből tudhatjuk meg a betegségek neveit, elterjedési helyüket és az esetek számát ugyanúgy, mint hogy hányan haltak meg, hányan szorultak ápolásra vagy hányan gyógyultak meg. Ezekből ismerhetjük meg a korabeli óvintézkedéseket, és a közegészségügyi szervezetrendszeréről is fontos információkhoz juthatunk. A tanulmányból hat járvány történetét ismerhetjük meg, így a hólyagos himlő, a tífusz, a kolera, a vérhas, a spanyolnátha és a trachoma (szemgyulladás) járványokról juthatunk adalékokhoz. Ezek közül azonban csak a spanyolnátha volt az, amelyik az egész megyére kiterjedt.

Héjjas Pál tanulmányában Kosáry Domokosnak a Pest Megyei Levéltárban betöltött szerepéről ír. Kosáry 1960-as szabadulását követően került kapcsolatba az intézménnyel, amely kapcsolatot egészen 2007-es haláláig fenntartotta. A tanulmány Kosáry professzor életrajzával kezdődik, amelyből kiderül, hogy a korábbi évek történései kihatottak levéltári munkájára is. Az 1960-as években nem Kosáry volt az egyetlen a levéltár munkatársai közül, aki megjárta a korszak börtönét, így mondhatjuk, hogy sorstársak közé került, akik nem melleleg kiváló kutatói, történészi, levéltárosi

közösséget alkottak. A Pest Megyei Levéltárban jelenleg körülbelül hatvan iratfolyóméternyi Kosáry-letét található, ami jól jelzi a professzor munkásságának kiterjedtségét. A tanulmány röviden vázolja a hatvanas évektől kezdve kutatásainak irányát, sikereit és problémáit is. Ám a szerző nem csupán szakmai képet vázol, hanem bemutatja a levéltár mindennapi életét is, versekkel, anekdotákkal fűszerezve. A tanulmány végén pedig gazdag képanyagot tartalmaz a kötet, amelyben egyrészt Kosáry kitüntetéseit csodálhatjuk meg, másrészt a professzor rajzaiból, festményeiből nyújtanak ízelítőt.

Mind a történelemben, mind a kötetben előre haladva a 20. század közepén találjuk magunkat. Balázs Gábor Pest megye erdészeti szakigazgatásáról szóló írása ugyanis az 1944–1950 közötti időszakba vezet minket. A tanulmány nem pusztán az erdészeti szakigazgatáson, hanem az erdészeti szakoktatás magyarországi kialakulásán is végigvezeti az olvasókat. A szerző deklaráltan nem foglalkozik a földtulajdonnal és közigazgatással kapcsolatos hatalmi vagy politikai harcokkal, ellenben részletesen megismerhetjük a szakigazgatás gyakorlati kérdéseit. Ezek közül kiemelhető a Pest megye erdészetét bemutató erdőleírás és a földreform során az erdők birtokbavétele. A tanulmányból az olvasó megismerheti az erdészeti szakigazgatással foglalkozó általános igazgatási szervek felépítését, az állami erdőigazgatóságok működését és az erdőfelügyelőségek gyakorlatát is. A tanulmány lezárásaként pedig láthatjuk, hogyan is változott meg a politikai átalakulás következtében az erdészeti szakigazgatás, hogyan vette át az erdészettel kapcsolatos ügyek vitelét a megyei tanács mezőgazdasági osztályának erdészeti csoportja.

Tóth Judit izgalmas tanulmánya J. V. Sztálint idézi a mottójában, miszerint „a sajtó a leghathatósabb eszköz, melynek segítségével a párt naponta, óránként, saját nyelvén beszél a dolgozókhöz”. A mottó nem véletlen, ugyanis a szocialista időszakban a sajtót olyan eszköznek tekintették, amely hasznos segítség a szocialista ember-típus megalkotásához. A tanulmány végigvezeti olvasóit a Pest megyei állampárti sajtóstruktúra kiépítésének folyamatán, hiszen a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) számára az első lépcsőt a velük ellenséges sajtó felszámolása jelentette. A tanulmány bemutatja a második világháborút követő évek sajtópiacát, az országos sajtóorgánumoktól kezdve egészen a vidéki sajtó helyzetéig. A párt számára kiemelkedő jelentőségű volt, hogy minden megyében érvényesüljön a pártlap primátusa, amit főleg azzal a – nem túl szofisztikált – módszerrel oldottak meg, hogy egy lap kivételével ellehetetlenítették a többi működését. Ennek a lapnak a szerkesztőségét „természetesen” a megyei pártbizottságok tartották napi kontroll alatt. Az írás Pest megyei sajtókörcséből kiderül, hogy ez a folyamat hogyan zajlott Pest megyében, azaz hogyan lett az 1948-ban megjelenő nyolc megyei lap helyett 1950-re egy darab, a *Pest Megyei Népiújság*. Külön érdekessége a tanulmánynak az előfizető-gyűjtő kampányok részletes, hiánypótló leírása.

A kötetzáró tanulmány a Rákosi-rendszer kultúrversenyeit veszi górcső alá. Halász Csilla bemutatja, hogy e kultúrversenyek milyen módon váltak a korabeli politikai propaganda eszközzévé, hiszen céljuk a művelődés és a szórakoztatás mellett a fokozottabb munkavégzés elérése volt a társadalom különböző rétegeiben. A kultúrversenyek mellett e célt természetesen a munkaversenyek és a sztahanovista iskolák is elősegítették. A Révai József nevéhez fűződő kultúrforradalom beteljesítésének egyik eszköze volt a kultúrotthonok közötti verseny, amelyet a kultúrotthonok káderei szerveztek a művelődés területén. Másik eszköze pedig a kultúrversenyek igazi formája, ame-

lyen amatőr előadócsoportok és szólisták versenyeztek egymással. A tanulmány ezek közül kiemelt terjedelemben foglalkozik az 1950–1951. évi I. és az 1952–1953. évi II. Országos Kultúrverseny leírásával, amelyek azzal tűntek ki, hogy a politikai színezet mellett egy magasabb művészi szintet megcélzó rendezvénysorozatot jelentettek.

A kötet részletes tanulmányozása után nyugodt szívvel kijelenthetjük, hogy a Pest Megyei Levéltár megtartotta a munkatársaitól megszokott magas színvonalat, így kíváncsian várjuk sorozatainak további köteteit.

Gosztonyi Gergely

Gondolatok egy médiaetikai tankönyvről

Marton Árpád: A felettes Mi – Kulturális és médiaetika a sámánok korától a showmanek koráig, avagy korszerűtlen elmélkedés a szimbolikus és diabolikus világlátás válaszfűzén
Gerhardus Kiadó, Szeged 2009, 202 p.
ISBN 978 963 8839 60 2

Minél mélyebben hatolunk a múlt közegébe, annál távolabbi aranykorok meg-megújuló nosztalgiaja jelzi a természetjogi szemléletű ideálistól való távolodás, az „elfajulás” meg-megújuló minőségi válságait, más, objektivistá szemlélet szerint a civilizációs „fejlődést”, illetve – a legrészvétlenebb felfogásban – a történelmi szükséghelyzetet. Mert semmi sem új a nap alatt. Elég például Juvenalis (60–138) szatíráit fellapoznunk, hogy belelássunk a dicső Róma hanyatlásának kezdeteit jelző erkölcsi romlás antropológiai és jogéleti változataiba. De ha kissé tovább lapozunk a történelemben, ugyanezeket az amorális jegyeket fedezzük fel az avar kaganátus birodalomvesztő romlása okainak a bizánci Suda-lexikonbeli kortársi (9. századi) felsorolásában is. Demonstrálva, hogy az ideáloktól – a közjótól és az emberi jótól – való el-eltávolodás, a morális virágzás és korhadás, a bukás és megújulás örök kísérője az emberiség életének, melyben a megtisztuló, megújuló erkölcsi rehabilitálódást idővel ismét az erkölcsök lazulása, a romlás követi. Előidézve az új összeomlást, új és újabb társadalmi formációkat görgetve s alakítva a történelmi távlatok ciklikus spiráljában. A romlás és következményeinek történelmi tünetei azonban csak látszólag adnak igazoló feloldozást az egyéni és társadalmi felelősség alól, mert mélyebben rejlő tanulságuk végül is nem a magánszférába vonuló elidegenedő személyes önmegvalósítási

tendenciák individuális anarchiáját igazolja, hanem a társadalmi-közösségi összeomlásra, s ennek egyénenkénti individuális veszélyeire figyelmeztet.

Ezeket a tüneteket mutatják fel az átmenetileg saját történetiségébe visszavonult természetjog napjainkban megújuló hazai kutatásai is: újólag is az értékvesztést mutatva fel a jogélet legfontosabb kortárs-problémájaként, az értékeslegesen alkotmányos szabályozásból¹ eredő értékhiányos jogi aktusokkal vezérelt jogéleti következményeket.² Mint az ún. alkotmányos forradalom békés – de mind ez ideig csak formális – átmenetével elodázott katarktikus morális megújulás hiányának determinatív tüneteit.

Ezekhez a természetjogi kutatási eredményekhez csatlakozik Marton Árpád könyve a kulturális élet tágabb körű vizsgálatával, de érveivel és következtetéseivel a jogtörténettel épp úgy, mint a jelenlegi jogalkotási feladatokkal szoros összefüggésben és együttműködésben. Amint azt alcím is jelzi: a sámánok – közösségi felelősségének és jogéleti szerepének – korától a globalitás felelősségvárító korának piac- és szórakoztatás-központú showmanisztikus világáig.

A régiség szokásjogi jogéletében kiemelkedő szerepe volt a könyv idézte sámánoknak, kik bár elsődlegesen a kultikus élet főszereplői voltak (még tisztázatlan, hogy a táltosok mellett, avagy a kultikus irányzattól függően a másutt táltosnak nevezett minőségben), de egyidejűleg a jogélet közreműködői is. Szerződésüknek egyfelől érvényesítő, legalizáló funkciója, másfelől a szokásjogi jogéletben fontos szerepű köztudomást teremtő volta következtében, amely szerepben már a média előfutárainak is tekinthetők.

A sámánok jog- és médiaéleti partnereiként voltak jelen a régiség társadalmi életében a regösök és Anonymus paraszti mesemondói is, akik a hagyományörzés és -továbbadás hivatása mellett az aktuális újdonság énekes hírterjesztői is voltak. Amint azt még évszázadokkal később is mutatja Tinódi Lantos Sebestyén tevékenysége. De bizonyos vonatkozásban a médiumszerep peremzónájába sorolhatók eljárásuk jogkövetkezményeivel együtt a billogosok vagy a véres kard körülhordozói, és – immár tényleges médiumszerep-